

УДК 7.072.2 : 7..038.51 (4:477)3
DOI 10.33625/visnik2022.01.229

Людмила СОКОЛЮК
ID ORCID 0000 0002 9564 8672

*Харківська державна академія
дизайну і мистецтва*

НОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ЯВИЩА В УКРАЇНСЬКОМУ МИСТЕЦТВІ

Кара-Васильєва Т. *Стиль модерн в Україні*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. 216 с., іл.
ISBN 978 966 489 582 5
Kara-Vasylyeva, T. (2021). *Styl modern v Ukraini* [Modern Style in Ukraine]. Kyiv: Dmytro Buraho Publishing House. [In Ukrainian].

Межа XIX і XX ст., а далі 1920 ті рр. — зоряна доба для української художньої культури, яка в цей період активно входить у європейське і навіть у світове мистецьке річище. На зламі XIX і XX ст. світом поширюється стиль модерн — останній цілісний синтезуючий стиль, що охоплює архітектуру, ужиткове мистецтво, живопис, графіку, скульптуру, зі своїми соціальними й художніми передумовами, іконографією, проблемами синтезу, особливостями формоутворення, орнаментикою, зв'язком з національними коренями в різних країнах Європи і Америки. Свій шлях

новий стиль, руйнуючи багатівікове розмежування між архітектурою, образотворчими та декоративними формами мистецтва, розпочинав на європейських теренах у контексті так званого руху мистецтв і ремесел, біля витоків якого стояли англійці Вільям Морріс і Джон Раскін. Модерн сформувався на межі XIX і XX ст. як мистецьке явище *fin de siècle* і під різними назвами оновлював мистецтво різних народів Європи. Так, у тій частині України, що входила до складу Російської імперії, його називали «стиль модерн», а на Заході України, що входив до складу Австро-Угорської імперії, — «сецесія». Але хронологічні рамки всеохоплюючої ходи цього нового стилю виявилися надто малими: події Першої світової війни, що закінчилась у 1918 р., показали повну неспроможність художньо естетичних ідеалів його adeptів, упевнених, що краса врятує світ. І, зійшовши зі сцени, протягом багатьох десятиліть у художній критиці модерн згадувався здебільшого в негативному сенсі.

Переоцінка цінностей щодо модерну в європейському середовищі науковців настала з початку 1970 х рр. Утім, на теренах СРСР, до складу якого на той час входила і Україна, продовжувався ідеологічний тиск на наукову спільноту, примушуючи до негативного ставлення до стилю модерн через його повну протилежність принципам соцреалізму. Лише в кінці 1980 х рр. вийшла монографія «Стиль модерн» Д. Сараб'янова (Москва, 1989), що справедливо була сприйнята і російськими, і українськими науковцями як визначне явище в розвитку мистецтвознавства в СРСР. Правда, основна увага вченого була зосереджена на розвитку модерну в європейських країнах та серед російських митців. України в книзі немає. Першими дослідженнями цього стилю саме на українських теренах стали роботи Ю. Бірюльова, зокрема кандидатська дисертація «Стиль сецесія у мистецтві Львова кінця XIX — початку XX ст.» (Москва, 1986), монографія «Мистецтво львівської сецесії» (Львів, 2005). Але ж вони обмежуються лише Галичиною. На такому тлі особливо рельєфно окреслюється роль для українського мистецтвознавства монографії Тетяни Кара-Васильєвої «Стиль модерн в Україні» (Київ, 2021) — першої ґрунтовної монографії, що охоплює різні регіони нашої країни.

Тетяна Валеріївна Кара-Васильєва є однією з провідних фахівчинь у сучасному українському мистецтвознавстві. Вона доктор мистецтвознавства, академік Національної академії мистецтв України, завідувачка відділу образотворчого та декоративного мистецтва ІМФЕ НАН України ім. М. Рильського, авторка 18 наукових і науково

популярних книг, а кожна її нова книга — справжня подія в культурному й науковому житті нашої країни. І це не кажучи про 470 статей у вітчизняних та зарубіжних періодичних виданнях, непересічні виставкові проекти (у Греції, Аргентині, Угорщині, США та ін. країнах світу) і багато чого іншого. Одна з небагатьох на сьогодні дослідниць надзвичайно широкого, енциклопедичного кругозору, Тетяна Кара-Васильєва у своїх працях розробляє актуальні положення українського мистецтвознавства, відзначається не лише авторською ерудицією, справжнім професіоналізмом, а й свіжістю думок, оригінальністю порушених проблем, переконливістю інтерпретації своїх ідей. Значний корпус її наукових досліджень пов'язаний з вивченням української народної вишивки, гаптування, килимарства: «Полтавська народна вишивка» (1983), «Творці дивосвіту» (1984), «Українська сорочка» (1994) тощо. Новим словом не лише для українського мистецтвознавства, а й у цілому для сакрального мистецтва Європи, безумовно, стала фундаментальна монографія «Літургійне шитво України XVII–XVIII ст. Іконографія, типологія, стилістика» (1996), услід за якою побачила світ розкішно видана, багато ілюстрована книга, що наочно переконує у вишуканій красі цієї галузі нашого мистецтва, — «Шедеври церковного шитва України (XII–XX століття)» (2000). Можна ще і ще наводити приклади здійснених авторкою досліджень, що характеризують її внесок в українське мистецтвознавство, але зупинимось на останній книзі, яка є безпосереднім предметом нашого аналізу, — монографії «Стиль модерн в Україні» (2021). У даній розвідці з новітніх позицій сучасної науки розглядаються особливості взаємодії просторових мистецтв на українських теренах досліджуваного періоду, подається аналіз творів архітектури, образотворчого і декоративного мистецтва з різних регіонів України, виявляються національні та регіональні особливості українських варіантів загальноєвропейського стилю.

Перш за все, хотілось би звернути увагу на особливо актуальний і важливий принцип, якого системно дотримується авторка монографії, коли не просто наводить нові численні факти з нашої художньої історії доби модерну, а й розглядає їх у тісному взаємозв'язку з художніми процесами на європейському континенті. Що там відбувалося? Цій проблемі присвячений перший розділ книги «Формування концептуальних основ стилістики модерну в країнах Західної і Східної Європи». На сьогодні українському мистецтвознавству ще дуже не вистачає власних студій з аналізом європейських художніх явищ, що народжувалися в інших країнах і, поширюючись, не оминали

й Україну, яка, переосмисливши, додавала своє неповторне, збагачуючи світовий досвід. І авторка монографії, відібравши особливо цікаві факти в процесі активних пошуків оновлення мистецтва на шляху формування нового стилю досліджуваної доби, підтверджує свій аналіз ілюстраціями особливо характерних речей, переважна більшість яких іще не наводилася в українських виданнях.

Наступний розділ «Утвердження естетики модерну в художньому житті України» присвячений становленню українського архітектурного стилю і його ролі в естетичному перетворенні довкілля, оновленню художньо пластичної мови живопису та графіки, становленню нової моделі національної школи книжкової ілюстрації. Абсолютно обґрунтовано авторка доводить, що в досліджуваний період, коли проблема національного стилю набула гострої актуальності, «Львів відіграв провідну роль у формуванні загальноукраїнського художнього процесу, очолив рух за зростання національної свідомості, відстоюючи національні риси українського мистецтва» (с. 46–47). Не можна не звернути увагу і на слушно висловлену думку Тетяни Валеріївни про те, що «для Східної України етапним було будівництво полтавського губернського земства, для Західної — Народного дому (1903)» у Львові. І ці події відбувалися паралельно й одночасно. Виділяючи окремі періоди розвитку модерну в українському мистецтві й розглядаючи 1900–1910 ті рр. як перший етап, дослідниця зупиняється на аналізі київської, харківської та львівської архітектурних шкіл, показуючи, як у кожній з них відбувається нове осмислення синтезу мистецтв, піднесення сфери декоративного мистецтва до високого професійного рівня (с. 64). Важливо й те, що, проаналізувавши дослідження різних авторів з різних українських регіонів щодо особливостей пластичної мови в українському живописі та графіці доби модерну, авторка робить досить успішну спробу показати загальну картину, підкреслюючи, що саме «графічні види мистецтва стали найбільш чутливими і мобільними щодо нових віянь часу» (с. 66).

Продовженням тези про особливу роль естетики модерну в піднесенні декоративної сфери художньої творчості став останній, третій розділ книги «Українське декоративне мистецтво періоду модерну: нові принципи формотворення предметно просторового середовища», в якому розглядається формування моделі української моди у контексті міжнародних соціокультурних тенденцій, перевтілення образотворчості народного мистецтва в художній кераміці, стилістика

модерну в художньому металі та ювелірному мистецтві, джерела інспірацій у комплексному проектуванні інтер'єру та меблів в українському національному стилі, а також новації у килимарстві, ткацтві та вибійці, інтерпретація стилю модерн у творах вишивки. Тут одразу слід наголосити, що жодне з досліджень, котрі стосуються доби модерну в Україні, з тих, які маємо на сьогодні, не може претендувати на подібний діапазон в охопленні різноманіття декоративних форм українського мистецтва — навіть їхньої певної частини в окремо взятому історико етнографічному регіоні. Ретельно відібрані, проаналізовані у своїх локальних проявах, наведені в ілюстраціях, що супроводжують текст, вони є справжнім наочним підтвердженням неповторної самобутності й високих мистецьких якостей національної моделі українського модерну. Одну з причин цього авторка справедливо вбачає, і це є основою її наукової концепції, у всезростаючому тогочасному інтересі до народного мистецтва, у намаганні врятувати народні промисли від загибелі й поглинання їх промисловістю, у пошуках шляхів співпраці професійних художників і народних майстрів. Спроби відродити народні промисли і спрямувати їх у новому стильовому руслі, зауважує авторка, і стали основою високих результатів, досягнутих українським модерном (с. 163–164).

Притягує увагу культура художнього і поліграфічного оформлення книги, виконаного Оленою Григоренко. З тонким художнім смаком відповідно до стилістики модерну оформлено обкладинку, форзаци, шмуцтитули, віньетки, ініціали. Позитивне враження справляє і поліграфічне оформлення (макетування, комп'ютерна верстка, обробка ілюстрацій). Утім, на жаль, у назві «Вступне слово» (с. 3), виконаний шрифтом, що викликає асоціації зі стилем модерн, художниця пропустила літеру «п». Не вистачає контрастності в кольорових ілюстраціях через особливості використаного паперу. Але, з іншого боку, насичуючи текст кольором від перших і майже до останніх сторінок, кольорові ілюстрації надають виданню більшої виразності, поглиблюють сприйняття змісту книги.

Переконана, що вихід у світ монографії «Стиль модерн в Україні» Тетяни Кара-Васильєвої стане поштовхом для подальших досліджень у цьому напрямі, аби ще ширше охопити різноманіття і своєрідність регіональних проявів українського модерну, а книга буде гідно оцінена читачем і стане ще одним цінним внеском в українське мистецтвознавство. Добре було би перекласти монографію на одну з провідних іноземних мов для ознайомлення зарубіжного читача зі своєрідним українським варіантом загальноєвропейського явища.